

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

ӘОЖ 636.3.082

Салхай М., магистрант

Траисова Т.Н., экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

Ахметова А.К., Ph.D

«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті» КеАҚ, Орал қ., Қазақстан Республикасы

БАТЫС ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕДІЛБАЙ ҚОЙ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Аннотация

Қой шаруашылығы - мал шаруашылығының басты саласының бірі. Қойдан күнделікті тұрмысқа қажетті жүн, тері, елтірі және тағамдық өнімдер - ет, май, сүт алынады. Халық шаруашылығында қой жүнінің алатын орны ерекше. Ертеде кең тараған қойдың қолтұқымдары етті- майлы бағытта өсірілген. Тарихи деректер бойынша Қазақстанның әрбір табиғи аймақтарына бейімделіп, қолтұқымдар өсірілген. Халықтық сұрыптау арқылы шығарылған қолтұқымдарға – еділбай.

«Бірлік мал зауыты» ЖШС асыл тұқымды еділбай қойын өсірумен айналысатын ірі шаруашылықтың бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы бойынша етті-майлы құйрықты қойларды асылдандыратын тұқымдық қор (генофонд) осы шаруашылықта сақталған. Еділбай тұқымды қойларының басты өнімі еті мен құйрық майы. Бірлік мал зауытында өсірілетін еділбай қой тұқымының ұрғашы малы орташа салмағы 65-70 кг, қошқарларының салмағы 110-120 кг береді. Еділбай тұқымының қойлары тез өсетіндігіменен берекелді. Жас төлде бірінші жүз күнде күндігіне 195 г салмақ қосады, кей кездері бұл көрсеткіш 250 г дейін барады.

Түйін сөздер: еділбай қой тұқымы, жүн жабыны, құйрық майы, ет өнімділігі.

Қазақстан Республикасының экономикасында мал шаруашылығы, соның ішінде қой шаруашылығы маңызды орын алады. Қой шаруашылығын жоғары тиімділікпен дамытуға мүмкіншіліктер бар.

Батыс Қазақстан облысы Қазақстан Республикасының батыс бөлігінде орналасқан. 1932 жылы ірге тасы қаланған облыс территориясы 151,3 мың шаршы метр құрайды. Облыс территориясы Ресейдің Астрахань, Волгоград, Саратов, Самара, Орынбор облыстарымен, Қазақстанның Ақтөбе, Атырау облыстары территориясымен шектесіп жатыр. Облыс климаты өте континенталды, жазы өте құрғақ, аңызак, қысы өте қатал.

Жалпы республикалық еңбек бөлісінде Батыс Қазақстан облысы астық, ет, жүн және басқа ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруге маманданған.

Мал шаруашылығы – қазақ халқының ата-бабаларынан қалған дәстүрлі кәсібі. Қазақстандағы мал шаруашылығының жетекші салалары – қой, ешкі, мүйізді ірі қара, жылқы, түйе шаруашылықтары. Бұл өңірде мал өсіруге қажетті жағдайлардың бәрі де бар: қазақ халқының қой өсірудегі сан ғасырлық тәжірибесі, қалыптасқан тарихи дәстүрі және аймақтың қолайлы табиғи-климаттық жағдайы (1 кесте).

1 кесте - Батыс Қазақстан облысындағы мал басының саны, мың бас

Мал түрі	2014 ж	2015 ж	2016 ж	2017 ж	2018 ж	2018 ж/2014 ж,%
Ірі қара	415,6	456,6	470,5	542,2	571,5	137,5
Қой мен ешкі	946,5	1071,6	1129,3	1155,3	1147,7	121,2
Шошқа	25,9	25,4	25,8	21,2	21,5	83,0
Жылқы	101,6	115,8	131,4	166,8	179,9	177,0
Түйе	2,9	2,9	2,9	2,5	2,4	82,7
Құс	931,9	933,8	845,4	1378,3	1414,2	151,7

ҰӘЖ мәліметтері негізінде құрастырылған [1]

Кестеде келтірілгендей ет, сүт өнімдерінің көлемі өсуде. Осы өнімдердің негізгі бөлігі- 56,5%, 75,9% жеке шаруашылықтарда өндіріледі, ал шаруа қожалықтарында - 39,%; 23,2% өндіріледі.

Қой шаруашылығы - мал шаруашылығының басты саласының бірі. Қойдан күнделікті тұрмысқа қажетті жүн, тері, елтірі және тағамдық өнімдер - ет, май, сүт алынады. Халық шаруашылығында қой жүнінің алатын орны ерекше.

Ертеде кең тараған қойдың қолтұқымдары етті- майлы бағытта өсірілген. Тарихи деректер бойынша Қазақстанның әрбір табиғи аймақтарына бейімделіп, қолтұқымдар өсірілген. Халықтық сұрыптау арқылы шығарылған қолтұқымдарға - еділбай, баданалы, ырғыз, сарысу, қарқаралы қойлары жатады. Қазіргі уақытта облыстың шаруа қожалықтарында жартылай биязы жүнді бағыттағы ақжайық етті-жүнді қойлары және етті-майлы бағыттағы еділбай қойларын өсіру қаралған.

«Бірлік мал зауыты» ЖШС асыл тұқымды еділбай қойын өсірумен айналысатын ірі шаруашылық. Қазақстан Республикасы бойынша етті-майлы құйрықты қойларды асылдандыратын тұқымдық қор (генофонд) осы шаруашылықта сақталған. 1963 жылы қой совхозы, 1968 жылдан асыл тұқымды мал зауыты, 1993 жылдан акционерлік қоғам, 2006 жылдан бастап «Бірлік мал зауыты» ЖШС болып жұмыс атқарып келеді.

Кәсіпорын құрамында жер көлемі, жайылым, шабындықтар, мал қыстақ орындар жеткілікті.

Еділбай қойларының денесі ірі және салмақты. Әрбір аймақтық табиғи жағдайына бейімделген қолтұқымдарын халық ғасырлар бойы іріктеп, сақтап отырған. Моңғолиядағы Баян-Өлгей аймағында VI ғасырдан әйгілі болған қолтұқым - қазақы қызылқой. Басқа мал шыдамайтын қыстың қатаң аязына бейімделген. Оны жергілікті халық өте жоғары бағалап, әлі күнге дейін сақтап, өсіріп келеді.

Қойдың Еділбай нәсілі – ұлттық селекцияның өкілі болып табылады. Ол 200 жыл бұрын ендірілген. Бұл дара нәсіл етті-майлы өнімді бағытта Қазақстанның батыс аймағында астрахандық қылшық жүнді қойлар мен қазақтың құйрықты қойларымен шағыстыру нәтижесінде табылған. Селекция процесінде көшпенді қой шаруашылығының табиғи-климаттық жағдайға қолайлы қойлар тандап алынған. Сонымен бірге өзінің морфофизиологиялық қасиетіне қарай қойлар өрістің жұпыны жемтігімен қоретенсе де май жинайды. Еділбай тұқымының өкілдерінің мұндай өзгешеліктері Қазақстанда революцияға дейінгі қойларды бағу жүйесімен байланысты, онда маусымдық жайылым кеңінен таралған кезең еді.

Етті - майлы бағыттағы қойлардың арасында еділбай тұқымының қойларын оның жүн жабынының ең жақсы болып саналатындығынан асырайды. Ірі қойдан 2,5-3,5 кг жүн, жас малдан – 0,3-0,5 кг, ал ұрғашыдан – 2-3 кг жүн алынады. Бұл қойлардың жүні 52-56% құрайды. Негізінен жүнді кілем дайындауда қолданады.

1 сурет- Еділбай қойлары

Еділбай тұқымды қойларының басты өнімі еті мен құйрық майы. Оның жоғары азықтылығына айтылмыш тұқымы қойының дұрыс және ірітұрпаты болу себебінен. 75-84 см бойында еділбай қойларының салмағы 110-120 кг береді. Кейбірі 150-160 кг болады. Еділбай тұқымының ұрғашы малы орташа салмағы 65-70 кг береді, ал кейбірі 90-100 кг болады. Еділбай тұқымының қойлары тез өсетіндігіменен берекелді. Жас төлде бірінші жүз күнде күндігіне 195 г салмақ қосады, кей кездері бұл көрсеткіш 250 г құрайды. Баптап баққан піштірілген қошқардың таза салмағы 40-45 кг, құйрық майы 12-14 кг болады. Бұл қойдың сүт өнімінің көрсеткіштері жоғары – 150-155 кг сүтті бір туманда береді. Сүтінің майлылығы жоғары (3-9%) болғандықтан сүт өнімінің сапасы өте жоғары.

Енесінен айырылған 4-4,5 айлығындағы еркек тоқтыларды сойған кезде орташа салмақпен 18,0-20 кг ет өндіріледі, сойыс шығымы 50-52 % -ға дейін барады.

Еділбай тұқымының қойлары өте көнбіс, жайлаудың ең суық аудандарындағы ауа райында көбейіп, өмір сүреді. Еділбай тұқымының қойлары қатал суық қыстарды ғана емес, ыстық жазды көтеріп өтеді.

Бірліктік тұқым республиканың ауыл шаруашылығы тауар өндірушілеріне жыл сайын еділбай тұқымды қойынан 18 айға дейінгі қошқар, ұрғашы және еркек тоқты сатуға әлеуеті жетеді. Асыл мал Ақтөбе, Алматы, Жамбыл, Атырау, Ақмола облыстарына сатылуда. Сондай-ақ еділбай қойларына көрші Ресейдің Саратов, Орынбор, Самара, Курган облыстарынан сұраныс мол. Жергілікті адамдарды жұмыспен қамтып отырған зауыттың қаржы-экономикалық жағдайы тұрақты. Кәсіпорынның негізгі мақсаты – етті-майлы асыл тұқымды еділбай қойын өсіріп, халықты таза ет өнімдерімен қанағаттандыру.

2017-2021 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы бойынша 2021 жылға Батыс Қазақстан облысы бойынша қой мен ешкі саны 1175 мың басқа жету керек, соның ішінде асыл тұқымды қой санын 4 пайызға жеткізу көзделген, ал өндірілетін қой етінің көлемі 9 мың тонна жоспарланған [1].

Республика бойынша осы бағдарламаны іске асыру мақсатында республикалық және жергілікті бюджеттен 2774,6 млрд тенге қаражат қарастырылған, соның ішінде 2020 жылға 660,2 млрд тенге, 2021 жылға – 779,5 млрд тенге [2].

Қорытынды. Қорыта айтқанда, облысымыздағы өсірілетін еділбай тұқымының қойлары өте көнбіс, жайлаудың ең суық аудандарындағы ауа райында көбейіп, өмір сүреді. Бұл қой тұқымынан алынған ет өнімдері халықтың қажеттілігін қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - [Электронды ресурс]. - Қатынасу режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000423>.

2. ҚР Ұлттық экономика министрлігінің ресми Интернет-ресурсы. - [Электронды ресурс]. - Қатынасу режимі: <http://economy.gov.kz>

РЕЗЮМЕ

Овцеводства является одним из ведущих отраслей животноводства. Основным источником дохода от курдючных овец является мясная продуктивность, курдючный жир и грубая шерсть. В различных природных климатических условиях Казахстана разводят овец едилбаевской породы выведенной народной селекцией. Одним из таких хозяйств, разводящих этих овец, является ТОО «Племзавод Бирлик». Средняя живая масса едилбаевских овцематок разводимых в племзаводе Бирлик составляет 65-70 кг, а живая масса бараны-производителей 110-120 кг. Едилбаевские овцы это скороспелые животные, среднее суточное прирост молодняка составляет 195-250 г.

RESUME

Sheep breeding is one of the leading livestock industries. The main source of income from fat tail sheep is meat productivity, fat tail fat and coarse wool. In various natural climatic conditions of Kazakhstan, sheep of the Edilbayev breed are bred by national selection. One of these farms that breed these sheep is «Birlik Plemzavod TOO». The average live weight of the Edilbayev ewes bred in the Birlik breeding farm is 65-70 kg, and the live weight of sheep-producers is 110-120 kg. The Edilbayev sheep are early-growing animals; the average daily growth of young animals is 195-250 g.